

Då numera endast några få rester av runor återstå på det bevarade fragmentet, är man för fastställande av inskriftens lydelse hänvisad till de äldre läsningarna: 2 av Bureus, en av Rhezelius och en av Hadorph. De avvika framför allt i fråga om namnet, varmed inskriften börjar. Att de fem första runorna i Bureus' äldre läsning (F a 6) överensstämmer med Hadorphs, är ett starkt stöd för denna. Den sjätte runan **n** i Hadorphs läsning återfinnes på motsvarande plats i Bureus' senare läsning (F a 10:2). Därtill kommer, att *Vigbiörn* är ett namn, som är säkert styrkt genom flera belägg i uppländska runinskrifter, däribland ett från det närbelägna Högsta i Bälinge sn (U 1085). Det kan vara fråga om samma person i de båda inskrifterna. Se om namnet *Vigbiörn* U 662. **uantirn** (eller **uantir**, såsom F. Burman och L 227 återger det) kan däremot icke identifieras med något känt personnamn.

1022. Storvreta, Ärentuna sn.

Pl. 56, 57.

Litteratur: B 509, L 226, D 1: 218. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 62; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1864 (ATA), *Fornminnen i Ärentuna sn* (1864, ATA); UFT h. 1 (1871), s. 19; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 102; J. Eriksson, *Inventering av fornlämningar i Ärentuna socken 1928* (ATA); K. Kjellmark, *Skrivelse till Riksantikvarien* 3/6 1940 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 509); Dybeck (D 1: 218).

Runstenen står i södra kanten av en stenig, barrskogsklädd backe, omkr. 500 m. NV om Storvreta, mellan gårdarna och Fyrisån, omkr. 300 m. SV om vägen Storvreta—Gränby, 1 km. ÖSÖ om Kull-Gränby, som från runstenen ses på andra sidan Fyrisån. Några m. S om runstenen är en åker. Ristningsytan vetter åt SSÖ.

Runstenen omtalas första gången i *Ransakningarna*: »I StorVrätta fins och een Rundsteen som ähr skriffuit vppå såsom och några steenhoopar» (kyrkoherden Nic. Holmdorphius, 1667); »Stor Wrehtagiärdet Enn stehn» (länsmannen And. Pehrsson Rox, odaterad), »Storvreta en Sten på giärdet» (Rox, 1677). — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Store Wreta på gärdet i Erntuna sochn» (B 509: »Stora Vreta»; L 226: »Stor Wreta gärde»). På ett blad i hs F 19: 1 (*Ransakningar* 1667—84: Uppland), s. 16 har Hadorph antecknat: »Stora Wreta gärde. 1 Rst. Leitz Rijtn. förkommen.» Träsnittet i *Monumenta* och *Bautil* är emellertid signerat både av Hadorph och Leitz. I *Monumenta* 2, bl. 67 v (nederst på sidan) har Peringskiöld, felaktigt under Lena sn, infört en anteckning härom: »På Stora Wreta gärde fins en Runsteen som J. Leitz skall med de andra hafwa afrijtat.» — R. Dybeck meddelar i sin reseberättelse 1864 följande: »I Stora Wreta bys vestra gärde finnes å de steniga, oupptagna gärdsbackarna en mängd vanliga grafkullar och stenkretsar, jämte ett par fallne bautastenar, hvilket allt i längden icke lär kunna räddas, enär höjderna redan äro genomskurna af åkrar, i hvilka de bilda större och mindre fläckar. Der är ock en större runsten, hvilken jag lät åter resa, med förmaning till bönderne att framför allt lemna de närmast kring denne sten varande grafkullarna orörda, hvilket äfven loftes.» *Sveriges runurkunder*: »En nyligen åter rest runsten, som mycket länge legat nermyllad i en oupptagen fornlemningsrik höjd i Vreta gärde, vester om byn.» — J. Eriksson 1928: »Runsten, 450 m. NV om byn i en backkant, 2 m. hög och 1,1 m. bred.» Knut Kjellmark 1940: »Omkring 300—350 m. V eller VNV om gården i kanten av en åker mellan gården och Fyrisån... Den är emellertid av en lättvittrad bergart — granitgneis — och ligger nästan i plant eller svagt sluttande läge med den ristade sidan vänd mot sydligt väderstreck... Fornminnet är således högst farligt exponerat för atmosfæriljernas vittrande inverkan och är redan så illa åtgånget, att knappt en tredjedel av ristningen kan urskiljas. Emellertid ser man och kan ännu till stor del följa de parallella linjer, mellan vilka runorna stå, och

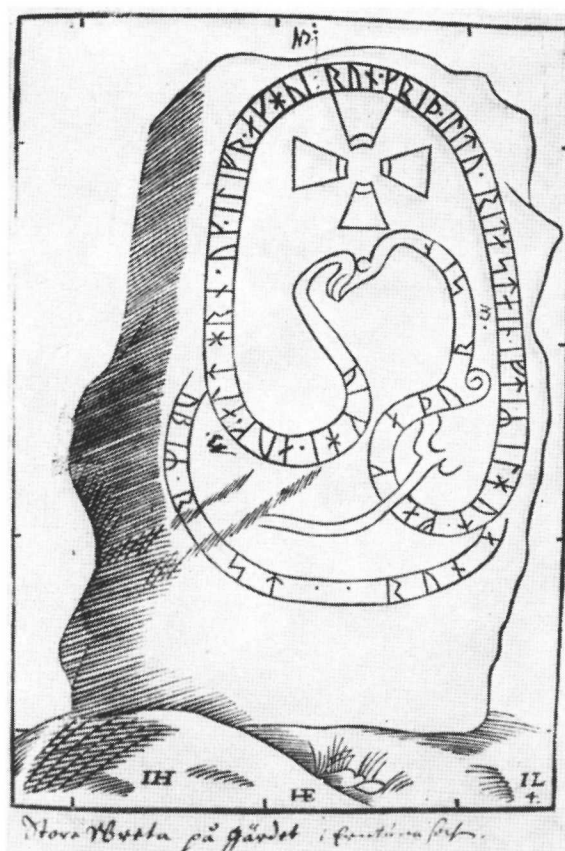

Fig. 212. U 1022. Storrreta, Ärentuna sn. Efter B 509.

ett stort antal runor samt åtskilligt av dekoren ... För att kunna rädda vad som återstår av ristningen synes mig nu nödvändigt att åtminstone resa upp stenen, och, om den visar sig vara värd en förnyad undersökning och tolkning, omedelbart låta verkställa en sådan jämte avbildning av ristningen i dess nuvarande tillstånd. I närheten av runstenen mellan platsen för densamma och gården syntes några täml. otydliga stensättningar, som torde vara rester av ett gravfält.» Stenen flyttades några meter norrut från åkerkanten upp i skogsbacken och restes 1940.

Ljusgrå granitgnejs. Höjd 1,95 m., bredd 1,14 m. Ett ganska tjockt stenblock, 20—30 cm. På h. sidan finnes ett ljusare ytskikt av hårdare bergart. Ytan är mycket ojämn och olämplig för ristning. Detta är nog delvis anledningen till att ornamentiken är så klumpig och osäker. Ristningen är grunt huggen, till stor del mycket svårläst.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 509):

[ui]kn[i · a]uk · althrn · uk ailifr · akhun · runfrip · litu · rita · stain · iftir ilhu[tfa k]apur · sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 ubir [r - - st -] ru[na]
 70 75 80

Vigi(?) ok Hal(f)dan(?) ok Æilifr, Hakon, Runfrid letu retta stæin æftir Illuga(?), faður sinn. Öpir risti runa[R].

»Vige(?) och Halvdan(?) och Eliv, Håkon, Runfrid läto uppresa stenen till minne av Illuge(?), sin fader. Öpir ristade runorna.»

Till läsningen: Av r. 1 möjligen ett λ , som en bst i **u**, eller ett λ (n?), osäkert. Av r. 2 spåras svagt en hst; icke **p**, möjligen **a**. 3 **k**, med svagt skönjbar bst. 4 **n** tämligen tydligt. Runan kan ha varit **h**, ehuru den ena bst (**a**-bst) icke längre kan säkert fastställas. **piakn** (**pikn**) kan icke heller bekräftas; första runan har knappast varit **p**. 5 **i** är helt borta; likaså 6 **a**. 7—8 **uk** grunt, följt av tydligt sk. 12 **h** osäkert; bst sitta lågt. Övriga runor i namnet **althrn** äro säkra. Därefter tämligen tydligt sk. Men intet sk efter 16 **k**. Namnet 17—22 **ailifr** är någorlunda tydligt. Likaså äro alla runorna säkra i 23—27 **ahkun**. 28—34 **runfríp** är osäkert, ehuru grunt. De följande fyra orden äro säkra. 40 **i** är icke stunget; icke heller 48 **i**. V. bst i 50 **t** kan ej spåras; det övriga grunt. Intet sk efter 52 **a**. 53—56 **ilhu** torde vara ganska säkert. R. 57 kan icke ha varit **k** eller **h**. Därefter är ytan inom runslingan alldeles förstörd, och det är omöjligt att urskilja något ristat på ungefär 5 runors utrymme. 60 **k** eller **f** kan numera ej spåras. De följande runorna 61—67 **apúr·sin** äro mycket svaga. 68—69 **ub** är tämligen tydligt; 70—71 **ia** mycket svagt. Detsamma gäller om 78—79 **ru**. Av r. 81 endast en hst, som skymtar svagt. Inga spår av runor mellan 71 **r** och 78 **r**.

Hadorph (B 509): 1—5 **uikhi**. 18 **a** saknas. 27 **i**, 31 **k**. 35—38 **ilitu**. — Dybeck: **uikhi·auk althrn·uk·ilifr·akhui·run·fríp·litu·rita·stain·iftir ilhutfa fapúr sin u...sti...una**. »Då ett sådant ristfel som **fafapur** förekommer i denna inskrift, är det mindre oväntadt att några af namnen blifvit dunkelt uttryckta. Ubbe är här knappt sig sjelf. Bautils och Liljegrens **ilitu** är dock orätt. Männe **ak hufi** i st. f. **akhui**?»

Carl Säve (*UFT* h. 1) tolkar inskriften sålunda: »Vigi och Aldarn(?) och Elif, Akhvi(?) (och) Runfrid läto rita sten efter Ilhut (Algöt?), fader sin. U...ristade runor.» — E. Brate: »Vige och Halltorn och Eliv och Gye(?), Runfrid läto resa stenen efter Algut, sin fader (farfader?). Öbber ristade.»

Stenen är rest över en man av hans fem barn, fyra söner och en dotter. Av de sex namnen äro endast ett par säkert tolkbara. Om namnet *Æilifr* se Sö 220 och Sm 16, om kvinnonamnet *Runfrid* U 1017. Runfrid på U 1017 och Runfrid på 1022 måste vara två olika personer; båda ha varit med om att resa minnessten efter sin fader, men namnen visa, att detta har varit två olika män. 23—27 **ahkun** återger utan tvivel mansnamnet *Hakon*, med ett par runor omkastade. Om detta namn se U 617. — Svårare är att identifiera 9—14 **althrn**. Även här har man säkerligen att göra med en bristfällig stavning. Möjligen avses ett *Halfdan*, *Haldan*, med 12 **h** felristat för **a**, med det uddljudande **h** utelämnat på grund av bortfall i uttalet eller svag artikulation och med 13—14 **rn** som tecken för ett alveolart *n*-ljud. Om namnet *Halfdan* se U 114. — 53—59 **ihutfa** återger sannolikt ack. *Illuga*. 58 **f** kan vara felläsning för **g**, liksom tvärtom 60 **k** i *Bautil* uppenbarligen är ett felläst eller skadat **f**. Men 57 **t** förefaller alldeles omotiverat. Om namnet *Illugi* se U 41. — Osäkert är också det första namnet, 1—5 **uikni** eller **uikhi**. Närmast till hands ligger väl mansnamnet *Vigi*; se om detta U 463.

Om Hadorphs läsning är riktig, vilket numera icke kan med full säkerhet avgöras, har inskriften innehållit den intressanta ristaruppgiften **ubia risti runa** »Öpir ristade runorna». Härav återstå numera endast fragment; icke ens namnet **ubia** kan anses vara fullt säkert. Man måste räkna med den möjligheten, att inskriften redan på 1500-talet har varit svårt skadad och att Hadorphs läsning delvis kan bero på en konstruktion. Det finns nämligen ingenting i själva ristningen, som tyder på att den skulle vara ett verk av Öpir. Det är icke hans ornamentik med dess välkända motiv, och knappast heller hans runor. Korset, med de fyra korsarmarna fristående utan sammanhållande band eller flikar, och i stället med band tvärs över korsarmarna, har icke motsvarighet på någon annan ristning av Öpir. Framför allt är den osäkra ristningstekniken, den ojämna och grunda huggningen helt främmande för Öpir. Ingen skulle komma på den tanken att tillskriva honom denna mycket okonstnärliga ristning. Det bör därför understry-

kas, att läsningen av inskriften på tvärbandet nedtill på stenen ingalunda kan betraktas som fullt säker.

Däremot finns det åtskilligt, som talar för att U 1022 är ristad av samme man, som har utfört flertalet av runstenarna i Ärentuna sn, nämligen de åtta, som ovan under U 1020 ha blivit sammanställda och jämförda. Det finns mycket som sammanbinder U 1022 med dessa. Den liknar mycket mera dem än den säkert av Öpir huggna, ehuru osignerade stenen U 1014. Framför allt är det den osäkra, slappa linjeföringen och den dåliga huggningstekniken, som går igen i U 1022 lika väl som i de andra åtta. Korset med de fristående korsarmarna återfinnes även på U 1017 och 1024. För den som känner till Öpirs verk är det mycket svårt att tro, att han skulle ha ristat U 1022. Och en fullkomlig orimlighet är det att han skulle vara upphovsman till de andra åtta i gruppen.

Frågan blir då: hur skall uppgiften »Öpir ristade runorna» kunna förklaras — om den nu har funnits? Liksom Ärentuna-ristaren har imiterat Öpir i U 1015, så har han kanske fått lov att sätta Öpirs signatur på en av sina ristningar. Uteslutet är väl icke, att Öpir kan ha haft något med saken att göra, exempelvis på så sätt att han har gjort en förskrift för runorna, alltså bestämt hurudan inskriften skulle vara.

1023. Vallby, Ärentuna sn.

Litteratur: B 512, L 224. J. Bureus, F a 6 s. 201 n:r 170 (Rhezeliu), F a 5 n:r 498, F a 1 s. 106; J. Rhezelius, F l 1 n:r 63; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 60; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 450; UFT h. 1 (1871), s. 19; J. Eriksson, Inventering av fornlämningar i Ärentuna socken 1928 (ATA).

Avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F l 1); J. Leitz (och J. Hadorph), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 512).

De äldsta uppgifterna om denna runsten härröra från J. Rhezelius. Den fanns »I Ärentuna S. Widh Wallby» (F a 6), »Widh Wallby i en Kålgårdh» (F l 1). Bureus (F a 5): »Wallby». — Ransakningarna (1667): »I Walby vthij een Hummelgårdh står och een Rundsteen skriffuit vppå.» Någon runsten vid Vallby omtalas icke i den senare förteckningen från 1677. — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Walby i Erntuna, i humblegårdén» (B 512 och L 224: »Walby»). — O. Celsius har granskat inskriften den 10 juni 1728. Han anger platsen sålunda: »Wallby i Ärentuna i Borgmästarens Strömbergs Hummelgård vijd Upsala åän.» — Stenen är icke omtalad av Dybeck och har tydligen på hans tid varit försvunnen. — J. Eriksson (1928): »Två [runstenar] äro antagligen helt försvunna, en vid Fyrisvall (Vallby) och en vid Nederbacka.» Stenen söktes förgäves 1942 och 1951.

Höjd omkr. 1,70 m., bredd omkr. 1,20 m. Ristningens höjd omkr. 1,20 m., bredd omkr. 0,95 m. Inskrift (enligt B 512, med det inom [] tillagt el. rättat efter Rhezelius och Celsius):

k[i]atilborn · ok · fasta · litu × rita stainn · etir · faþ[u]r sn ir[n]fatr

Kættilbiörn ok Fasta letu retta stæin æftir faður sinn, Ærnfa[s]tr.

»Kättilbjörn och Fasta läto uppresas stenen till minne av sin fader Ärnfast.»

Till läsningen: Hadorph (B 512) har 1—10 **katilborn**, 36—40 **faþar**, 43—48 **irefatr**. 30 **n** har bst endast på v. sidan av hst; 31 **n** har bst som skär tvärs över hst. Mellan 42 **n** och 43 **i** är avståndet större än vanligt mellan två runor. — Rhezelius, F a 6: **kihtilbor · ok · fasta · litu · rita · stain · etir · faþur sin nfatr**. F l 1: 1—10 **kihtilborn**, 36—49 **faþur · sin nfatr**. — O. Celsius: **kiatilborn · ok · fasta · litu · rita · stai · n · atir fa ...** »har stått under jord och äro ett el. annat ord aldeles bortmurknade. Alterum **i i staiin** [d. v. s. runan 30] skulle blifva **n** men som en högd emottog, så lemnades det och